

Cornelis Engebrechtsz. Kruisiging van Christus ca. 1510

Lucas van Leyden Het laatste oordeel 1526 - 1527

Isaac Claesz. van Swanenburg Zelfportret 1568

David Bailly Vanitas-stillevens met zelfportret 1651

Jan van Goyen Gezicht op Leiden 1650

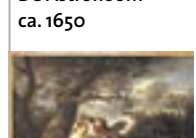
Rembrandt van Rijn Historiestuk 1626

Jan Lievens Pilatus wast zijn handen in onschuld ca. 1626

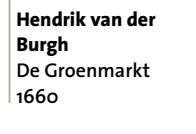
Gerrit Dou De Astronoom ca. 1650

Jan Steen Stoeiend paar ca. 1660

Hendrik van der Burgh De Groenmarkt 1660

Frans van Mieris (de Oude) Boerenherberg ca. 1655

Edwaert Collier Schijnbedrieger ca. 1750

Leiden is een stad van verf. Wie van ver komt, wordt getroffen door haar schilderachtige silhouet. Maar dat is niet alles. Gedurende de afgelopen eeuwen woonden en werkten enkele van 's werelds beste en beroemdste schilders in de stad en hielden haar een spiegel voor. Ze gaven haar een gezicht. Wekelijks neemt ONNO BLOM een schilderij van een Leidse schilder uit de collectie van De Lakenhal onder de loep.

Deze week: **Gezicht op Leiden door Jan van Goyen**

Schilderachtig weer

Jan van Goyen was een virtuoos veel-schilder. Hij schilderde wel twaalf-honderd landschappen en maakte achthonderd tekeningen tijdens zijn werkzame leven. Een absoluut record. Van Goyen kon zo ontzettend veel produceren omdat hij een techniek had ontwikkeld, die hem in staat stelde om twee, drie schilderijen in de week te maken. Soms voltooide hij, tot verbijstering van ieder die de schilder in zijn atelier aan het werk zag, zelfs een schilderij in een dag. Samuel van Hoogstraeten vertelde in zijn Inleyding tot de hooge schoole der schilderkonst; anders de zichtbaere wereldt uit 1678 het aanstekelijke verhaal van een 'schilderkamp', een weddenschap tussen de drie bijzonder begaafde landschapsschilders Knibbergen, Van Goyen en Porcellis. Zij spraken af om in één dag, 'één sonneschijn', een paneel te schilderen met een landschap, waarin men zo zou kunnen wegwandelen. De winnaar van de weddenschap zou groot 'gewin' en eeuwige roem ten deel vallen.

De drie schilders gingen op de dag van de weddenschap koortsachtig aan de slag. Knibbergen begon te schilderen alsof hij schreef. Lucht, verschiet, 'geboomt, geberg' en watervallen klaterden uit zijn penseel als 'letteren uit de pen van een bladschrijver'. Porcellis dreef de toeschouwers haast tot waanzin omdat hij ogenschijnlijk zeer traag tewerk ging. Hij leek te dralen. Maar wat bleek? Porcellis had eerst in zijn hoofd het schilderij gemaakt, vóór hij zijn penseel in de verf had gedoopt. Daarna schilderde hij het in één keer af.

Jan van Goyen ging op geheel andere wijze te werk. Hij 'overzwadderde' het hele paneel, 'hier licht, daar donker.' In die ruwe onderlaag begon Van Goyen 'allerley aerdige koddigheeden' te zoeken, die hij schijnbaar moeiteloos en met 'veel kleynen toetsjes' tevoorschijn toeverde. Er kwam een horizon met boerenhoeven tevoorschijn, er doemde een oude stadswal met waterpoort op die in het kabbelende water werd weerspiegeld, en men zag af en aan varende schepen en bootjes met vracht of reizigers beladen. De schilder zag allerlei dingen die 'in een chaos van verven verborgen laegen'. Zijn oog stuurde trefzeker zijn hand en verstand, zodat de toeschouwers een volmaakt schilderij zagen vóór men goed en wel in de gaten had wat Van Goyen eigenlijk van plan was.

Hoewel niet hij, maar Porcellis de weddenschap won – omdat zijn ééndags-schilderij het meest natuurgetrouw was geweest – bracht de schilderkunst Van Goyen al op jeugdige leeftijd 'groot gewin'. Daar kwam nog eens bij dat de schilder een gedreven zakenman was. Al op tamelijk jonge leeftijd stortte hij zich op de handel. Aanvankelijk kocht en verkocht hij met veel succes huizen. Zo maakte hij in twee jaar tijd 125 gulden winst door het pand 'De Vergulde Troffel' aan de Pieterskerkstraat voor 1200 gulden aan zijn collega Porcellis te verkopen. Later brak zijn geldwolverij hem op: hij verloor al zijn geld in de tulpenhandel en zou sterven met een de torenhoge schuld van 18.000 gulden.

Er is wel gesuggereerd dat Van Goyen uit winstbejag en vrekkingheid 'nat in nat' schilderde en gedurende een lange periode voornamelijk goedkoop bruin op zijn monochrome palet aanbracht. Maar dat is een misvatting. De ongelofelijke inventiviteit waarmee Van Goyen de verschillende bruintinten varieerde en de zorg en aandacht die hij besteedde aan de compositie, de atmosfeer van zijn panelen en de schitterende, dreigende Hollandse luchten bewijzen dat Van Goyen zich er allerminst gemakkelijk van afmaakte. Zo zou een schilder die op snelle winst uit was zich nooit gedragen. Ook de 'roem' telde.

Het subtiele spel met licht en het aanbrengen van treffende details in overveldigende landschappen waren niet alleen het resultaat van een verbluffend talent, maar ook van een gedegen opleiding. Jan van Goyen werd op 13 januari 1596 geboren als de oudste zoon van de redelijk welgestelde schoenmaker Joseph Jansz Van Goyen en zijn vrouw Geertgen Dircxdr Van Eyk. Het gezin woonde in de Korte Schoolsteeg, op de hoek van de Langebrug.

De vader van de kleine Jan had het niet gemakkelijk. Vanwege aanvallen van krankzinnigheid werd hij geregeld in het dolhuis opgesloten, zijn familie in vertwijfeling achterlatend. Toch was Van Goyen senior niet gek: hij stond erop dat zijn zoon in de leer zou gaan bij verschillende meesters. Vanaf zijn tiende was Jan maar liefst bij vier Leidse schilders gezet. Orlers noteerde dat Van Goyen achterenvolgens in de leer ging bij de landschapsschilder Coenraat Adriaansz Van Schilperoord, Isaac Nicolai van Swanenburgh, Jan Arentz de Man en Hendrick Clock, om te leren 'glas-schrijven ende glas-maecken'.

Maar Jan wilde niet priegelen op glas, hij wilde schilderen op grote panelen. Hij vertrok daarop naar ene Willem Gerritsz in Hoorn. En na een korte tijd in Frankrijk te hebben gewoond, vond Van Goyen zijn ware leermeester. In 1617 en 1618 werkte hij in Haarlem bij Esaias van de Velde, een fameus landschapsschilder.

Toen de jonge Van Goyen in Leiden terugkeerde – en in 1618 in het huwelijk trad met Anna Willemsdr Van Raelst, met wie hij later aan de Zonneveldsteeg ging wonen – vestigde hij snel zijn naam met zomer- en wintergezichten en dorpsgezichten. Zijn landschappen boden ware zoektochten voor het oog, stonden vol molens, boerderijen, vee, en allerlei figuurtjes die op het land aan het werk waren. Was zijn vroegste werk nog anekdotisch, al na een paar jaren, zo in het midden van de jaren twintig, sloeg hij een nieuwe weg in. Zijn landschappen werden leger en leger, soms zelfs haast verlaten. Ze kregen de kracht van de subtiliteit.

Dat wilde, nogmaals, niet zeggen dat ze vluchtig geschilderd waren. De grote landschappen waren gebaseerd op gedegen studie en documentatie. Elk voorjaar trok Van Goyen er op uit in de omgeving van zijn stad, naar de duinen en door de polders, en tekende daarbij het ene schetsboek na het andere vol. Die tekeningen dienden dan als basis en als geheugensteun bij het werk aan de schilderijen in het atelier.

Zo is het ook gegaan bij dit Gezicht op Leiden. Hoewel het schilderij pas van 1650 is, bijna twee decennia nadat Van Goyen Leiden had veruuld voor Den Haag omdat hij daar meer opdrachten kon vergaren, tekende hij al in 1624, pen in bruin op papier, het silhouet van zijn geboortestad op de horizon. Geen echte schets in de spreekwoordelijke zin van het woord, maar een volwaardige tekening, met voor- en achtergrond. Snel opgezet, maar zeer herkenbaar voor elke inwoner van Leiden.

Tussen 1648 en 1653 schilderde Van Goyen acht Leidse stadsgezichten, waarvan dit er één is. Voor die schilderijen trok hij er opnieuw op uit. Weer verscheen Leiden in zijn schetsboek, even losjes als trefzeker verbeeld. Ditmaal verscheen ook de koepel van de Marekerk in beeld, die in de tussentijd was opgebouwd. Het lijkt allemaal volstrekt realistisch, maar toch is er met de kerken op de tekening én op het schilderij iets vreemds aan de hand.

Wat is er loos? Het Gezicht op Leiden is

geschilderd vanuit het oosten, vanaf het Braassemermeer ongeveer. Maar als we terug zouden kunnen reizen in de tijd en de skyline van Leiden zouden kunnen fotograferen, dan zou die er niet zo uitzien. Van Goyen heeft de Hooglandse Kerk vanuit het oosten getekend om het half voltooide schip te maskeren en de Pieterskerk vanuit het noorden om zo het hoge schip beter uit te laten komen. Hoewel Van Goyen 'naar 't leven' werkte, zag hij er niet tegenop om het beeld te manipuleren.

Hij deed dat vaker. Van Goyen heeft zijn fantasie wel sterker laten spreken. In 1643 schilderde hij de Hooglandse Kerk, hoog oprijzend in het landschap, aan een kalm meanderende rivier. Zo bont heeft hij het ditmaal niet gemaakt. Al word je ook in Gezicht op Leiden een rad voor ogen gedraaid. Want ook de compositie en de monochrome kleur zijn verre van natuurgetrouw, terwijl zij dat effect wel hebben.

De dieptewerking op dit schilderij is fenomenaal. Dat heeft tenminste twee oorzaken. Ten eerste de verhouding tussen

de voor- en de achtergrond. De stad zweeft als een fata morgana in de woestijn. Op de voorgrond heerst de windstilte, de schuit dobbert langzaam weg (met de initialen van de schilder op het zwaard), de koeien grazen, de boer ploegt voort. De stilte geeft de stad in het verschiet iets toverachtigs, de glinsterende gebouwen lijken een belofte te bevatten.

En dat is – oorzaak twee – weer het gevolg van de inventieve wijze waarop Van Goyen het licht laat vallen op de lucht en op de aarde. Van Goyen wordt een landschapsschilder genoemd, maar 'luchtschilder' zou net zo goed getroffen zijn. De lucht en de wolken suggereren leven en beweging. Ook hier wordt het oog bedrogen: hoe kun je nu over zo'n onmetelijke afstand kijken als het zo mistig en bewolkt is? Dat kan helemaal niet. Maar door te spelen met de kleur, laag over laag geschilderd, springt de stad naar voren als in het oog van een orkaan. Het is, wat De Lairesse ooit voor het eerst noemde, 'schilderachtig weer'. Van alle Leidse schilders uit de zeventiende eeuw duikt de naam van Jan van Goyen het meest op in inventarissen. De Leidse boekverkoper Jan Jansz Van Rhijn bezat wel tien schilderijen, blijkt uit de inventaris van zijn inboedel. In Leiden doken bijna twee keer zoveel schilderijen op van Van Goyen als van zijn tegenpool, de fijnschilder Gerrit Dou. Maar diens werk was dan ook veel duurder, vaak wel duizend gulden per paneel – en dat kwam weer omdat hij er wel tien keer zo lang over deed als Van Goyen om een doek of paneeltje te voltooien.

In de negentiende eeuw, met de komst van William Turner naar ons land, en het frisse oog van de Tachtigers op de kunst en haar geschiedenis, keerde Van Goyen weer terug in het brandpunt van de belangstelling. Wie voor het Gezicht op Leiden staat, langzaam naar voren stap, zijn ogen opslaat naar de wolken en plotseling door de polder op de stad blijkt af te lopen, begrijpt waarom.

Gezicht op Leiden
Jan van Goyen *Leiden 1596 - 1656 †Den Haag 1626
Olieverf op paneel
66,5 x 97,5 cm

Willem Hendrik van der Nat Gezicht op de Vlietbrug bij sneeuw Eerste helft zoe eeuw

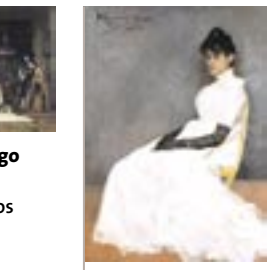
Theo van Doesburg Sfeer ca 1916

Bram van Velde Zelfportret 1922

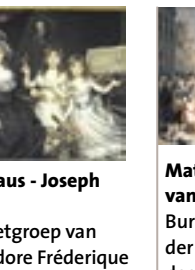
Hendrik Jacobus Valk jr. Het ontbijt 1921

Menno Kamerlingh Onnes Portret van Jenny 1888

Alexander Hugo Bakker Korff La fille du héros 1875

Nicolaus - Joseph Delin Portretgroep van Théodore Frédérique de Malnoë en haar dochters 1796

Paulus Constantijn la Farque De vergaderzaal van Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen 1774

Edwaert Collier Schijnbedrieger ca. 1750